

Гордей О.Д.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Національного університету ДПС України

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ВАЖЕЛІВ НА РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Проаналізовано основні фінансові важелі, що мають багатовекторну структуру і впливають на рівень життя населення, який є одним з основних показників розвитку країни в цілому. Зроблено певні прогнози щодо основних тенденцій зміни даного показника, запропоновано деякі шляхи підвищення рівня життя населення.

A standard of living of population is one of basic indexes of country's development on the whole. Financial leverages which influence on the standard of living of population have a multivectorial structure. In the article basic levers and their influence are analyzed on the standard of living of population. The author makes certain prognoses in relation to the basic tendencies of change of this index. Some ways to improve the living standard of population are offered.

Рівень життя населення будь-якої країни включає в себе як економічний та фінансовий, так і культурний та освітній розвиток. Останніми роками дедалі більша увага приділяється підвищенню рівня життя наших громадян. Крім того, цінності, вимоги і очікування також стали більш високими, тобто поступово набувають європейського обрису.

Значна соціальна диференціація населення і великий розрив у рівнях доходів по різних регіонах вимагають концентрації бюджетних ресурсів для вирішення першочергових проблем (захисту найменш забезпечених верств населення, чіткої адресності допомоги) і проведення політики, яка була б протилежною звичайній державній доброчинності: бюджетні допомоги повинні стимулювати трудову активність, прагнення до здобуття нових професій, підвищення рівня життя тощо. Головний шлях подолання суперечностей та факторів дестабілізації бюджетної системи лежить в оздоровленні фінансів підприємств реального сектору економіки, відновленні та розширенні масштабів грошового обігу через збільшення грошової маси в умовах посилення контролю господарюючих суб'єктів за власними доходами і видатками.

Окрім цього, значну роль у забезпеченні суспільного добробуту відіграють міжбюджетні відносини, сутність і значення яких полягає в узгодженні інтересів держави, регіонів, територій, ефективному розподілі між ними функціональних обов'язків та відповідних фінансових ресурсів. У Бюджетному кодексі України міжбюджетні відносини визначаються як відносини між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України¹.

¹ Бюджетний кодекс України: Закон від 21 червня 2001 року № 2542- III // Урядовий кур'єр. — 2001. — № 131. — 25 липня. — С. 5—12.

На нашу думку, фінансову систему України можна віднести до такого варіанта міжбюджетних відносин, як децентралізація бюджетів та місцево-бюджетна автономія. Ця модель є найбільш поширеною в країнах із розвинутою ринковою економікою і займає місце між “повною централізацією фінансів” (коли фінанси повністю контролюються як на місцевому, так і на державному рівнях), і “повною незалежністю місцевих фінансів” (коли дозволяється запроваджувати різні види місцевих податків з метою збільшення дохідної частини місцевого бюджету). Основними принципами побудови міжбюджетних відносин за даним варіантом є місцева автономія та опосередкований контроль держави, диференціація бюджетів, точність і надійність бюджетного плану, реальність бюджетних цифр, бюджетна рівновага, однорідність бюджетних форм, простота бюджетного процесу. Деякі з цих принципів в Україні виконуються недостатньо, зокрема бюджетна рівновага й точність та надійність бюджетного плану.

Основними проблемами організації міжбюджетних відносин є розподіл доходів і видатків між бюджетами різних рівнів. При формуванні доходів місцевих бюджетів перевага може бути надана одному з двох принципів — бюджетної еквівалентності або бюджетної солідарності. Перший засновано на ідеї податкової справедливості, яка застосовується по відношенню не тільки до окремих громадян чи підприємств, а й до жителів регіону в цілому. Згідно з ним, доходи місцевих бюджетів повинні відповідати тому податковому навантаженню, яке несуть жителі регіону. Тому можливості одержання ними суспільних благ та послуг, які надаються за рахунок місцевих бюджетів, мають зростати зі збільшенням обсягів податків, що акумулюються в регіоні. Другий — враховує не тільки загальні міркування суспільної солідарності, а й ряд економічних аргументів, у відповідності з якими держава має прагнути вирівнювати фінансові можливості регіонів.

Розподіл видатків між бюджетами різних рівнів базується на ідеї поділу благ та послуг, які надаються державою, на ті, що призначені для населення всієї країни, і ті, якими користуються жителі тільки певної території. Такий поділ прав реалізується на основі концепції “суспільних благ”. Забезпечення громадян “чистими суспільними благами”, можливості споживання яких не залежать від місця проживання, має здійснюватися на загальнодержавному рівні. Повноваження щодо забезпечення населення суспільними благами, споживання яких має просторові обмеження і тому доступне жителям лише певної території, доцільно надавати місцевим органам влади. На сьогодні ще збережено багатоканальну систему фінансування окремих бюджетних галузей. Так, соціальний захист населення фінансується одночасно з державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, з обласних та районних бюджетів, міських бюджетів міст центрального, обласного, районного значення, селищних та сільських бюджетів. За подібним принципом фінансуються освіта, охорона здоров'я, культура, фізична культура та спорт, які саме й утворюють соціальну сферу. Така система, на нашу думку, є неефективною, оскільки ускладнює контроль за цільовим використанням коштів. Однак слід зазначити певні реальні зрушення у сфері реформування міжбюджетних відносин.

Так, дотримання бюджетної платіжної дисципліни, скасування окремих категорій пільг і відмова від негрошових розрахунків позитивно впливають на стан державних фінансів.

Міжбюджетні суперечності є об'єктивними, тому завжди постає завдання їх ефективного регулювання в інтересах країни з метою зміцнення, а не руйнування держави. Для цього, насамперед, необхідно визначити конкретні цілі такого регулювання: зростання сукупного бюджетного потенціалу (консолідованого бюджету) країни; забезпечення ролі державного бюджету як фундаменту бюджетної системи.

Ще одним фактором, який впливає на рівень життя населення, є підтримка сімей з дітьми, а особливо багатодітних. Так, серед малозабезпечених домогосподарств багатодітні зустрічаються майже в 7 разів частіше, ніж серед небідних. Право громадян на забезпечення рівня життя, не нижчого від прожиткового мінімуму, шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям реалізується на основі Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" (від 01.06.2000 № 1768-III). Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям надається у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї. До того ж збільшення грошових виплат² при народженні дітей (першої в розмірі 12 240 грн, другої — 25 000 грн, третьої та наступних — 50 000 грн) певним чином вирішує деякі питання соціальної захищеності таких сімей.

Порівняльний аналіз, проведений на базі різних критеріїв визначення масштабів, рівня та глибини бідності (наприклад, на основі останніх статистичних даних щодо розмірів середньої заробітної плати), дає підстави для висновку про те, що більшість найманих робітників (60 % їх загальної кількості в Україні) заробили в березні 2008 року менше 1500 грн. Якщо ж, використовуючи правило арифметичної пропорції, обчислити відсоток працівників, зарплата яких дорівнювала від 1500 до 1702 грн (і додати його), то з'ясується, що 66,5 % загальної кількості працівників, а це практично дві третини працюючих, заробили за той самий період менше від середньої зарплати по країні (тобто менше 1700 грн). Отже, тих, хто заробляє вище за середню зарплату, — тільки 33,5 % від усіх працівників (рис.).

ООН наголошує на чотирьох основних проявах бідності, тобто низького рівня життя населення:

- невелика тривалість життя;
- низька професійно-освітня підготовка;
- відсутність необхідної бази для нормального життя;
- ізоляваність від суспільного життя.

Крім того, незадовільний рівень життя впливає з неякісної системи охорони здоров'я, яку Україна, як й інші країни постсоціалістичного простору, успадкувала

² Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми". — Ст. 12 зі змінами, внесені згідно із Законом України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 28.12.2007 № 107-VI (107—17).

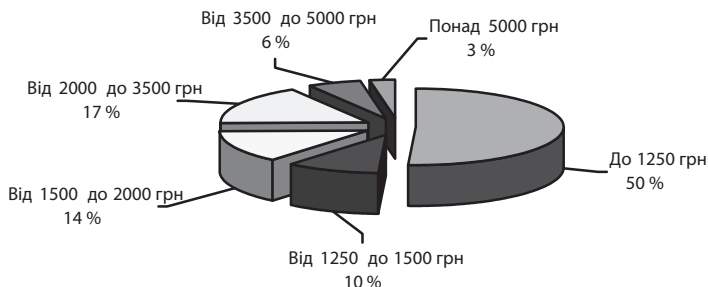

Рис. Розподіл населення за рівнем отриманої заробітної плати на 1 квітня 2008 року

від старого режиму і яка перебуває в жахливому стані — через 15 років після початку процесу трансформації загальні результати діяльності цієї сфери залишаються незадовільними. Насамперед слід вирішити, якою повинна бути форма медичного обслуговування. Оскільки велике значення має ефективне використання фінансових ресурсів, система соціального страхування, запропонована наприкінці XIX ст. О. Бісмарком, не має жодних переваг перед шведською чи британською системами фінансування цієї сфери на основі податків, основним завданням є підвищення ефективності теперішньої системи.

Згідно з Конституцією України, у нас гарантом права громадян на отримання послуг охорони здоров'я є держава, її бюджет. Видатки зведеного та державного бюджетів на охорону здоров'я суттєво різняться. Так, видатки на охорону здоров'я зі зведеного бюджету за січень—квітень 2008 року становили 8664,6 млн грн, або 10,6 % до загальної суми і 3,3 % до ВВП. У свою чергу, видатки з державного бюджету за цей самий період дорівнювали 1302,8 млн грн, або, відповідно, 2,0 % і 0,5 %³.

Оскільки коштів недостатньо, необхідно залучити додаткові джерела фінансування шляхом широкого застосування державного медичного страхування, не виключаючи розвиток добровільного медичного страхування і приватної медицини. Потреба у функціонуванні Фонду медичного страхування зумовлена тим, що порядок розподілу коштів, які спрямовуються з державного бюджету на охорону здоров'я, має в Україні залишковий характер, що породжує фінансові негаразди в установах цієї сфери. Отже, потрібно зменшити кількість джерел фінансування та змінити порядок розподілу ресурсів.

У світовій практиці в організації медичного обслуговування склалися три основні системи економічного функціонування сфери охорони здоров'я: державна, страхова і приватна. Державну систему засновано на принципі фінансування за рахунок бюджетних коштів лікувальних закладів та гарантування безкоштовної

³ Дані Держкомстату України "Про соціально-економічне становище України за січень—травень 2008 року". — <http://www.ukrstat.gov.ua>.

медичної допомоги. Основа страхової медицини — фінансування охорони здоров'я через посередництво страхових медичних організацій або безпосередньо у лікувальних закладах. Становлення протягом останніх років в Україні активного страхового ринку сприяло збереженню в 2008 році тенденції до розвитку ринку страхових послуг:

— на соціальний захист населення держава щороку витрачає близько 20—25 % бюджетних коштів. При цьому збільшується заборгованість по соціальних виплатах і в повному обсязі не забезпечується адресність виплат;

— за експертними оцінками, сьогодні в Україні застраховано лише близько 10 % ризиків, тоді як у більшості країн цей показник становить 90—95 %. Частка українського страхового ринку в загальноєвропейському обсязі страхових послуг дорівнює лише 0,1 %, і це при тому, що в Україні проживає 7 % населення Європи;

— найбільшим попитом користуються послуги не зі страхування здоров'я, а з добровільного страхування майна (71 % від загального обсягу страхових послуг). Страхування життя як надійне джерело довгострокових інвестиційних ресурсів становить в Україні найменшу частку на ринку страхових послуг (1 %), хоча в країнах з розвинутою економікою — 50—60 %⁴.

У більш широкому розумінні страхова медицина являє собою систему суспільної охорони здоров'я, система відносин якої складається через фінансування зі спеціальних страхових фондів. За обов'язкового страхування відбувається акумулювання коштів у страхових фондах, відносини взаємодії визначаються умовами і порядком фінансування лікувально-профілактичної допомоги. Система обов'язкового медичного страхування передбачає забезпечення соціальних гарантій при наданні послуг у першу чергу соціально незахищеним верствам населення з метою підвищення рівня їхнього життя.

Приватна медицина широко представлена практикуючими лікарями та лікарнями, які перебувають у приватній власності, тому їх фінансування здійснюється у формі оплати пацієнтами свого лікування. На сьогодні приватна медицина в Україні розвинута за окремими напрямками (стоматологічні, косметологічні та інші кабінети, швидкі допомоги, клініки репродуктивної медицини тощо), але цього недостатньо з огляду на повний занепад старої системи надання медичних послуг.

Ще одним фінансовим важелем, що впливає на рівень життя населення, є сфера внутрішнього виробництва товарів та послуг, в якій дедалі більшої гостроти набуває проблема вичерпання виробничих потужностей. Протягом перших трьох років після відновлення економічного зростання підприємства, реагуючи на підвищення попиту, повніше завантажували наявні виробничі потужності, які за часів економічного спаду використовувалися не повною мірою. Ми вважаємо, що надалі підприємства можуть розширювати виробництво за рахунок інвестицій у створення нових виробничих потужностей, що вимагає залучення більших коштів. Оскільки внутрішні

⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2005 р. № 369-р “Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року” (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1022 (1022-2006-п) від 26.07.2006).

джерела інвестицій є обмеженими, підтримання високих темпів зростання ВВП можливе завдяки вищим обсягам припливу іноземних інвестицій. Проте, останні кредитні та інвестиційні рейтинги України (наприклад, за даними міжнародного рейтингового агентства “S&P”⁵) погіршилися з рівня ВВ- до рівня В+ (тобто від безпеки у короткостроковій перспективі до більш високої залежності від негативних комерційних, фінансових та економічних умов). Це можна пояснити зростанням ризиків політичної нестабільності та непослідовності державної політики, зокрема у сфері приватизації та оподаткування.

Попри те, що податкова реформа в Україні обговорюється вже протягом тривалого часу, (депутати самі підготували безліч пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства для прийняття податкового кодексу) узгоджених регулюючих заходів у цій сфері не запроваджено й донині.

З огляду на ці обставини можна дійти висновку про погіршення прогнозів стосовно динаміки розвитку української економіки та підвищення рівня життя населення протягом 2008—2009 років. Прискорення, очевидно, відбудеться у 2010 році завдяки відновленню темпів зростання інвестицій через необхідність завершити всі підготовчі процеси для проведення Чемпіонату Європи з футболу “ЄВРО-2012”, посиленню схильності до споживання внаслідок покращення очікувань щодо економічного розвитку в довгостроковій перспективі, а також за рахунок подальшого поживлення ділової активності у світі.

Прискорення економічного зростання і підвищення рівня життя населення будуть зумовлені також прискореним збільшенням реальної заробітної плати (впровадження III етапу реформи тарифної сітки) і, відповідно, доходів домогосподарств. Таким чином, збалансовуючи негативний та позитивний впливи фінансових важелів на рівень життя населення, необхідно визначити певні пріоритети, які б відображалися в усіх загальнодержавних програмах розвитку. Тільки за умов дотримання єдиних правил на всіх рівнях й в усіх гілках влади можна говорити про прискорення темпів зростання рівня життя населення.

⁵ <http://www.standardandpoors.com>.